

Zemlja je moja, vi ste le tujci in gostači (3 Mz 25,23)

Biblična teologija obljubljenе dežele

V besedilih Stare zveze ni veliko tem, ki imajo nepogrešljivo mesto za pravilno in celotno razumevanje edinstvenega odnosa med Izraelom in njegovim Bogom. Obljubljena dežela, zemlja, ki jo je Bog podaril izvoljenemu ljudstvu, je nedvomno ena takih. Podobno kakor je Bog v pripovedi o stvarjenju ustvaril človeka in ga postavil na Zemljo, tako je svojemu ljudstvu, Izraelu, namenil zemljo, kjer bi lahko živelo. Zemlja v obeh pomenih predstavlja kraj srečanja Boga in človeka, kraj Božjega načrta in človeškega odgovora nanj. Zemlja ima zaradi tega pomembno vlogo v celotni pripovedi Stare zaveze. Dejansko je zgodovina Stare zaveze *pripoved o zemlji*: o obljubi, daru, zlorabi, izgubi in obnovi. Zemlja, na kateri so Izraelci bivali, ni bila niti kraj, kjer so se semitski (pol)nomadi pod vodstvom očakov znašli po zgodovinskem naključju, niti ni bila nikoli razumljena zgolj kot ekonomska podlaga za preživetje – kot vsaka druga. Še manj je bila obravnavana kot nepremičnina, lastnina, ki bi smela biti uporabljena v komercialne namene. Zemlja je imela v Izraelu centralno teološko mesto, ki je izviralo iz posebnega odnosa med Bogom in Izraelom ter je bilo tesno povezano z Izraelovo izvoljenostjo (Wright 2004, 76).¹

IZVOLJENOST JE POVEZANA Z ZEMLJO

Biblična pripoved o Izraelovi izvoljenosti se začne z Božjim klicem Abrahama. Deželo, ki jo Bog obljubi Abrahamu in njegovim potomcem, moramo razumeti kot temeljno sestavino in prevladujoči ton Božje obljube (prim. 1 Mz 12,7; 15,7.18–21; 17,8). Od 46 referenc na obljubo v celotnem svežnju besedil od Geneze do Sodnikov, jih samo sedem ne omenja zemlje, medtem ko se jih 29 nanaša zgolj na zemljo. V 1 Mz 28,4

"Abrahamov blagoslov" preprosto pomeni posest obljubljenе dežele.

Posest obljubljenе dežele prestavlja poglavito temo celotne pripovedi, tj. narativnega dela Stare zaveze: vse od Abrahamovega klica in obljube do združenja dvanajstih plemen ter oblikovanja teritorialnih meja v času kralja Davida. In še do prerokov, ki nekoliko pozneje že naznanjajo travmatično izgubo ozemlja in izgnanstvo, pri čemer je posest oz. njena izguba vodilna tema pripovednega loka. Zemlja oz. vrnitev je v besedilih iz časa izgnanstva in po izgnanstvu prav tako

dominantna tema narativne pripovedi (Wright 2004, 78). David Clines vidi v Božji obljubi ozemlja poleg potomstva in blagoslova eno od treh glavnih sestavin abrahamovske obljube. Izraelova zemlja – v vseh dimenzijah: od obljube, zavzetja, izgube in do ponovne naselitve – je nedvomno temeljna teološka entiteta celotne Stare zaveze (Wright 2004, 83).

DVA DOPOLNJUJOČA SE VIDIKA RAZUMEVANJA OBLJUBLJENE DEŽELE

Leta 1943 je Gerhard von Rad v eseju *The Promised Land and Yahweh's Land in the Hexateuch* predstavil dva temeljna vidika razumevanja obljubljenе dežele v besedilih Svetega pisma: zgodovinskega in kultnega. Zgodovinski vidik, ki mu lahko sledimo skozi celotni narativni lok Stare zaveze, Izraelovo deželo predstavlja kot Božjo obljubo, ki je bila v toku zgodovinskih dogodkov dana v last Izraelu. To razumevanje se opira na vsa besedila iz opusa starozaveznih besedil. Drugi von Radov vidik, kultni, razodeva, da je bila obljubljenа dežela v resnici Božja last – resnični in pravi lastnik zemlje je Bog Jahve. To je najbolj jasno razvidno iz 3 Mz 25,23:

"Zemlje ne smete prodajati za zmeraj, kajti zemlja je moja, vi ste le tujci in gostači pri meni."

Kontekst citirane določbe so določbe sobotnega in jubilejnega leta, leta, ko je bilo izpričano in potrjeno edino in resnično lastništvo obljubljenе dežele, to je lastništvo Boga (Wright 2004, 84).

Ko govorimo o dveh vidikih svetopisemske teologije o obljubljeni deželi – o Božjem daru in lastništvu – moramo ohraniti v mislih dejstvo, da govorimo o teološkem konceptu, izluščenem iz besedil Stare zaveze. Resničnost paralelne zgodovine in premikov znotraj izraelske družbe je bila brez dvoma kompleksnejša in večplastna.

I. ZGODOVINSKI VIDIK: DEŽELA KOT BOŽJI DAR

Božja obljuba dežele in njena zgodovinska izpolnitev (zasedba) skupaj tvorita glavno temo Pentatevha in zgodnjih zgodovinskih knjig Svetega pisma. Iz tega dejstva je mogoče izpeljati več implikacij.

IZRAELOVA ODVISNOST

Abram je bil na začetku zgodovine izvoljenega ljudstva poklican, da zapusti svoj dom in se napoti v neznano in tujo deželo. Pripovedi o patriarhih posebej podčrtajo, da so bili predniki izvoljenega ljudstva v tej deželi tujci, nomadi v iskanju boljšega življenja: "Moj oče je bil blodeč Aramejec." (5 Mz 26,5.) Pripovedi ozaveščajo, da je Izrael začel in nadaljeval svoje zgodovinsko potovanje kot "tujec in priseljenec" (prim. 1 Mz 23,4; 3 Mz 25,23; 5 Mz 26,5). Izrael zato nikoli ni mogel zahtevati naravne, avtohtone pravice po svoji zemlji, saj nikoli ni bil "sin zemlje". Zemljo, ki jo je izvoljeno ljudstvo zasedlo, celo svoj obstoj, dolgujejo izključno Božji izvolitvi in obljubi (Wright 2004, 85). Izraelova zahteva po zemlji ni mogla temeljiti na številčnosti naroda:

"GOSPOD se ni nagnil k vam in vas izbral zato, ker bi bili številnejši od vseh drugih ljudstev, saj ste najmanjši izmed vseh, temveč zato, ker vas GOSPOD ljubi in hoče držati prisego, ki jo je dal vašim očetom, vas je GOSPOD izpeljal z močno roko in vas rešil iz hiše sužnosti, iz roke egiptovskega kralja faraona." (5 Mz 7,7–8.)

Tudi ne na lastnem bogastvu:

"Moja moč in sila moje roke mi je pridobila to bogastvo.' A spomni se GOSPODA, svojega Boga, kajti on je tisti, ki ti daje moč, da si lahko pridobivaš bogastvo, zato da uresničuje, kakor to dela danes, svojo zavezo, ki jo je s prisego sklenil s tvojimi očetmi." (5 Mz 8,17–18.)

Prav tako ne na lastnih moralnih odlikah:

"Ne boš prišel in si vzel njihove dežele v last zaradi svoje pravičnosti in zaradi

iskrenosti svojega srca, temveč zaradi krivičnosti teh narodov jih bo GOSPOD, tvoj Bog, pregnal izpred tebe in da uresniči besedo, ki jo je GOSPOD prisegel tvojim očetom, Abrahamu, Izaku in Jakobu." (5 Mz 9,5.)

V okviru svetopisemske pripovedi je jasno, da brez Boga Jahveja ne bi bilo ne Izraela ne obljubljenе dežele (Wright 2004, 86).

IZPOLNITEV OBLJUBE

Obljubljeno deželo "mleka in meda" (prim. 2 Mz 3,17) je moral Izrael najprej vojaško osvojiti. Sveto pismo poroča o neuspešnem poskusu vstopa v Kanaan že v Mojzesovem času. Zgovorno je izvidniško poročilo dvanajstih oglednikov kanaanske dežele:

"Prišli smo v deželo, v katero si nas poslal. Zares se v njej cedita mleko in med in tole je njeno sadje [vejica vinske trte z grozdom, tako velika, da sta jo nosila dva na drog], toda ljudje, ki živijo v deželi, so močni in mesta utrjena in zelo velika; tudi Anákovе sinove smo videli tam. Amálek prebiva v deželi Negeb; Hetejci, Jebusejci in Amoréjci prebivajo na pogorju, Kánaanci pa so ob morju in ob Jordanu." (4 Mz 13,27–29.)

Prav tako odziv ljudstva:

"Tedad je vsa skupnost zagnala vik in krik in ljudstvo je tisto noč jokalo. Vsi Izraelovi sinovi so godrnjali proti Mojzesu in Aronu; vsa skupnost jima je rekla: 'O da bi umrli v egiptovski deželi ali da bi umrli v tej puščavi! Zakaj nas GOSPOD vodi v to deželo, da bomo padli pod mečem? Naše žene in naši otroci bodo postali plen. Ali ne bi bilo boljše za nas, če bi se vrnili v Egipt?' In govorili so drug drugemu: 'Postavimo si poglavarja in vrnimo se v Egipt!'" (4 Mz 14,1–4.)

Vendar ker je Jahve Bog in ne človek (Oz 11,9), je izpolnil svojo obljubo kljub upiranju. Božja zanesljivost namreč ne pozna meja, "ker na veke traja njegova dobrotá" (Ps 136).

Vera v izpolnitev Božje obljube je razvidna v izjavi oz. naročilu Izraelcu, ki je pred oltar prinašal prvine zemeljskih sadov:

"Potem spregovôri in reci pred GOSPODOM, svojim Bogom: 'Moj oče je bil blodeč Aramejec. Šel je v Egipt in je tam z malo ljudmi tujčeval. Tam pa je nastal iz njega velik, močan in številen narod. Toda Egipčani so hudo ravnali z nami, stiskali so nas in nam nalagali težko tlako. In vpili smo h GOSPODU, Bogu naših očetov, in GOSPOD je slišal naš glas in videl našo bedo, težavo in stisko. GOSPOD nas je izpeljal iz Egipta z močno roko in z iztegnjenim laktom, z veliko strahoto, z znamenji in s čudeži. Pripeljal nas je v ta kraj in nam dal to deželo, v kateri se cedita mleko in med. In zdaj, glej, prinašam prvine sadov zemlje, ki si mi jo dal, GOSPOD.' Tako postavi koš pred GOSPODA, svojega Boga, in se prikloni pred GOSPODOM, svojim Bogom!" (5 Mz 26,5–10.)

Poudarek besedila je na zvestobi in moči Boga v obvladovanju zgodovine. Vendar resnični vrhunec izjave predstavljajo sadovi zemlje, ki jih Izraelec prinaša na oltar. Sadovi in zemlja, iz katere so zrastle, so namreč monumentalni in otipljivi dokaz Božje izpolnitve obljube. V nekaj kratkih verzih je Izraelec preletel zgodovino, ki se je začela z Božjo obljubo in bila uresničena v njegovi sedanjosti ter postala konkretna v žetvi, ki jo je prinašal pred oltar. Zgodovino izvoljenega ljudstva in žetev, ki jo je polagal na oltar, je lahko združil pod en skupen imenovalec – izpolnitev Božje obljube. Za Izraelca namreč ni mogel obstajati večji in otipljivejši dokaz te resničnosti. Obljubljena dežela je bila sama zase, s preprostim dejstvom, da je bila zgodovinsko materializirana, dokaz Božje izpolnitve obljube. Dokaz, da je Bog zanesljiv in zvest (Wright 2004, 87). Dokaz, da lahko med obljubljenó deželo in Božjó zvestobo obljubi vstavimo enačaj.

Drugi izraz, s katerim so svetopisemski avtorji označevali obljubljenó deželo, tj.

Božjo obljubo, je dediščina. V kontekstu družinskih odnosov beseda govori o zemlji, ki je od očeta kot dediščina prešla na svojega sina oz. sinove. V nekaterih besedilih je Izraelova zemlja imenovana neposredno kot dediščina (5 Mz 4,21.38; 12,9; 15,4; 19,10; 26,1), v nekaterih drugih besedilih v posredni obliki oče (lastnik dediščine) – sin (dedič, prejemnik dediščine). Ljudstvo je namreč pogosto imenovano kot sinovi svojega Boga oz. potomci Gospoda (14,1; 32,5–6.18–19; v metaforičnem smislu tudi 8,5). Gre torej za močna relacijska razmerja med Izraelom, Jahvejem in obljubljenim deželo (Wright 2004, 88).

Kakor je bilo dejanje podaritve dežele, dežele, ki jo je Bog dal Izraelu v "dedno last" (5 Mz 4,21), Božje dejanje, ki nima ničesar opraviti z Izraelovo veličino ali zaslugami, tako velja za Božje sinovstvo Izraela. Izrael je pripadal Bogu ne zato, ker bi ga bili Izraelci izbrali prvi, temveč zato, ker jih je On "spravil na svet" (prim. 5 Mz 32,6.18):

"Kajti sveto ljudstvo si GOSPODU, svojemu Bogu; GOSPOD, tvoj Bog, te je izbral, da boš ljudstvo njegove osebne lastnine izmed vseh ljudstev, ki so na površju zemlje. GOSPOD se ni nagnil k vam in vas izbral zato, ker bi bili številnejši od vseh drugih ljudstev, saj ste najmanjši izmed vseh, temveč zato, ker vas GOSPOD ljubi in hoče držati prisego, ki jo je dal vašim očetom, vas je GOSPOD izpeljal z močno roko in vas rešil iz hiše sužnosti, iz roke egiptovskega kralja faraona." (5 Mz 7,6–8.)

Vez med teologijo obljubljenega dežele in unikatnim razmerjem z Bogom je v omenjenih besedilih predstavljana kot najtesnejša – ena je vidna in oprijemljiva manifestacija drugega (Wright 2004, 89).

RAZDELITEV DEDIŠČINE

Premoženjske pravice so v Izraelu izhajale iz zgodovinske tradicije, ki je Izraelovo deželo razumela kot izpolnitev Božje obljube. Tega dejstva smo se mimogrede že dotaknili, in

sicer ko smo govorili o prinašanju prvin zemeljskih sadov. Izraelski poljedelec ni razmišljal samo kolektivno, tj. v okviru celotnega naroda, ki je prejel obljubljenega deželo. Poljedelec v besedilu 5 Mz 26,5–10 iz prve osebe množine preide v prvo osebo ednine in izjavi: "In zdaj, glej, prinašam prvine sadov zemlje, ki si **mi** jo dal, GOSPOD." (5 Mz 26, 10.) Pisec torej ne uporabi množinske oblike "ki si nam jo dal", s katero začne zgodovinsko izkušnjo izvoljenosti, temveč zaključí z edninsko "ki si mi jo dal". Obljubljena dežela je sicer bila Izraelu dana kot narodu, a konkretno so dar prejeli posamezniki – z izjemo Levijevega rodu – ki sestavljajo izvoljeno ljudstvo. Vsaka hiša, tj. gospodinjstvo, je razumela, da je bila zemlja, ki jo je posedovala, zajamčena od Boga samega. Izraelova dediščina se nanaša tako na celotno ozemlje Izraela kakor na vsako gospodinjstvo znotraj celote. Pravica vsakega gospodinjstva do lastne zemlje je bila razumljena v kontekstu neodtujljivega Božjega daru, namenjenega vsem (Wright 2004, 89), in predvsem v kontekstu zaveze, sklenjene med Jahvejem in njegovim ljudstvom; ne z brezoblično množico, temveč z vsako družino, posameznikom (1990, 88).

Isto logiko zasledimo v poglavjih 4 Mz 26, 4 Mz 34 in Joz 13–19, ki opisujejo razdelitev obljubljenega dežele. Natančni seznam in postopki razdelitev zasedene dežele se na prvi pogled zdijo teološko nepomembni, vendar so v resnici uzakonjali enega najpomembnejših teoloških principov Stare zaveze: obljubljena dežela je bila mišljena kot enakomerno razdeljena, na način, da je vsako gospodinjstvo imelo zagotovljen svoj delež pri narodni dediščini. Božji dar naj bi uživali vsi posamezniki izvoljenega ljudstva. Premoženske pravice torej niso temeljile na naravnem zakonu moči ali kupni moči, ampak so bile osnovane na podlagi biblične teologije Božjega daru (Wright 2004, 90).

Vrstice 4 Mz 26,52–56 podajo splošna navodila za delitev dežele na način, da je vsako pleme prejelo delež dediščine, in sicer skladno s svojo številčnostjo:

"GOSPOD je govoril Mojzesu in rekel: 'Tem naj se razdeli dežela v dediščino po številu imen. Številnejšemu daj večjo dediščino in maloštevilnemu daj manjšo dediščino; vsak naj dobi svojo dediščino po številu njegovih prešteti. Vendar naj se dežela razdeli z žrebom. Dedujejo naj po imenih rodov svojih očetov. Dediščina naj se po žrebu razdeli med številnejše in maloštevilne.'"

Nadalje v poglavjih Joz 13–19 svetopisemski avtor v kontekstu podrobnega opisa obsega posameznih deležev dediščine pojasni, da zemlja ni bila razdeljena le po plemenih, temveč da je znotraj vsakega plemena bila nadalje deljena "po njihovih rodbinah" (SSP), tj. po posameznih sorodstvenih skupinah. Ideja, ki je v ozadju, je kristalno jasna: vsako pleme, sorodstvena skupina in družina mora prejeti dovolj zemlje, skladno s številčnostjo in potrebami. Zemlja mora biti razdeljena pravično – ne sme biti centralizirana, nakopičena v rokah kralja ali peščice najpremožnejših. To ne pomeni, z ozirom na precejšnjo geografsko raznolikost Izraela, da mora vsakdo imeti enak delež, temveč da mora vsaka družina imeti dovolj – dovolj za ekonomsko stabilnost (Wright 2004, 157).

Ob povedanem moramo imeti v mislih pomembno dejstvo, da je zavzetje obljubljenе dežele potekalo skozi daljše zgodovinsko obdobje – ne v sunkovitem pohodu, kakor poroča Sveto pismo – in v več fazah. Kanaanci so prebivali v utrjenih mestih in so že v Jozuetovem času uporabljali konje in bojne vozove. Nasproti tem ljudstvom so se Izraelci znašli kakor David pred Goljatom, z bornim in nezadostnim orožjem. To pomeni, da v začetnem obdobju osvajanja in poseljevanja kanaanske dežele "pravica do posesti" za vse člane zavezne skupnosti ni obstajala oz. ni imela ozemeljskih pogojev, da bi obstajala. Zgoraj omenjeni sistem je bil v začetni fazi vzpostavljen le parcialno, zgolj na osvojenih ozemljih, ne na celotnem ozemlju od "Dana do Beeršebe". Ne samo, da so bila nekatera kanaanska mesta osvojena šele pozneje,

tudi na nekaterih področjih, ki so jih Izraelci sicer uspeli iztrgati iz rok staroselcem, se sistem ni vzpostavil takoj in je na začetku soobstajal vzporedno s starejšim kanaanskim ekonomskim vzorcem (Wright 1990, 44–45). Svetopisemski opis je torej do določene mere idealiziran in shematiziran.² Osvajanje obljubljenе dežele, kakor ga opisuje Sveto pismo, je imelo predvsem verski pomen. Bog sam je bil navzoč pri osvajanju in se je bojeval na strani Izraela. Osvajanje in delitev dežele sta prikazana kot liturgično bogoslužno dejanje. Osrednja misel knjige je zato obljubljenа dežela. To, kar je bilo v Peteroknjižju le predmet obljube, se je v Jozuetovem času uresničilo. Dežela je kraj Božje zvestobe do svojega ljudstva in kraj zvestobe ljudstva do svojega Boga.

Vendar, kakor trdi C. J. H. Wright v svojem delu *God's People in God's Land*, ni razloga za dvom, da je na območjih, ki so bila osvojena, družbenozgodovinsko stanje dejansko odsevalo predstavljeni ideal (1990, 46). Ta se je lahko razširil na celotno ozemlje šele pozneje, ko je bilo osvojeno in razdeljeno posameznim plemenom. Dokaz za tako stališče je po mnenju A. Alta in večine stroke seznam razdeljenih delov obljubljenе dežele z natančnimi navedbami meja. Y. Aharoni je prepričan, da seznam odseva resnično geografsko-zgodovinsko stanje.³

Za namen tega prispevka se bomo zadovoljili s povedanim in pritrdili A. Altu in ostali stroki, in sicer, da seznam predstavlja avtentični in starodavni dokaz za razdelitev osvojenega ozemlja po plemenih (v času pred vzpostavitvijo kraljestva) (Wright 1990, 47–48).

SORODSTVENA SKUPINA

Dežela, ki jo je Izrael prejel v dar, je bila v času po osvojitvi in pred začetkom kraljestva razdeljena po ključu plemenske organiziranosti izraelske družbe. Samo po sebi se zastavlja vprašanje: na kakšen način je bila razdeljena zemlja posameznega plemena? V besedilih

o razdelitvi zemlje naletimo na podatek, da je bila zemlja nadalje razdeljena "po njihovih rodbinah" *lamišpəḥōtām* (prim. Joz 13,15; 4 Mz 33,54). Izraz *mišpāḥāh* ne označuje ene same družine, temveč večji organizem, skupino ekonomsko samozadostnih družin. Gottwald uporabi poimenovanje združenje razširjenih družin (association of extended families), ki so bile ekonomsko neodvisne in sposobne lastne vojaške obrambe, medtem ko Wright uporabi besedno zvezo sorodstvena skupina (kin group), ki jo bomo uporabili v nadaljevanju.

Sorodstvena skupina predstavlja, gledano s sociološkega vidika, osnovni gradnik izraelske družbene strukture. Imela je posredniško vlogo med plemenom na eni strani in gospodinjstvom na drugi. C. H. J. de Geus meni, da sorodstvena skupina predstavlja najbolj pomembno obliko družbene organizacije v antičnem Izraelu (de Geus 1976, 137). Primarna vloga sorodstvene skupine, poleg ekonomske vitalnosti in vojaške varnosti, je bila ohranitev dediščine družin, in sicer z odkupom zemlje ali oseb, ki so bile odtujene iz "lastnine" sorodstvene skupine. Prepovedi o "prodaji za zmeraj" (prim. 3 Mz 25,23) oz. zapovedi o nujni možnosti ponovnega odkupa zemlje (prim. 3 Mz 25,24) moramo razumeti v kontekstu ohranitve, skrbi za preživetje in enakomerne razdelitve zemlje.

Izraz za sorodstveno skupino *mišpāḥāh* je mogoče razumeti tudi kot geografski pojem, zaključeno teritorialno enoto. Gre za geografsko-tehnični izraz znotraj dednega prava oz. dednih pravic do posesti, ki je, kakor dokazuje Francis I. Anderson, v kombinaciji z osebnim imenom služil kot "poštni naslov", tj. teritorialno-rodovna identifikacija posameznika (Anderson 1969, 36). To pomeni, da so imena sorodstvenih skupin v procesu naseljevanja postajala imena za kraje, kjer so sorodstvene skupine živele. O tem priča občasna medsebojno zamenljiva raba imen sorodstvenih skupin in imen vasi (prim. Mih 5,2; 1 Krn 2,50–51; 4,5) (Wright 1990, 50).⁴

OČETOVA HIŠA (GOSPODINJSTVO)

Sorodstvena skupina ni predstavljala najmanjše družbene enote znotraj družbe v Izraelu. Sestavljena je bila iz manjših družinskih enot, gospodinjstev (household), t. i. očetovih hiš, izmed njih si je vsaka lastila del ozemlja znotraj teritorija sorodstvene skupine.

Očetova hiša je najverjetneje obsegala vse živeče potomce – skupaj z njihovimi družinami, premoženjem ipd. – določnega prednika v obsegu treh generacij. Ob predpostavkah normalne žetve in monogamnih odnosov je lahko štela veliko, a zaradi najrazličnejših razlogov dokaj variabilno število posameznikov in dvogeneracijskih družin (Wright 1990, 53). Poleg članov družine (skupaj z ostalim osebjem, tj. s hlapci, deklami, tudi živino) je očetova hiša označevala še družinsko teritorialno enoto in bivalne prostore.

Očetova hiša je s sociološkega zornega kota predstavljala najpomembnejšo majhno enoto naroda. Istočasno je bila primarna skupina, znotraj katere je vsak individualni Izraelec našel svojo identiteto in status (Wright 1990, 53).⁵ Iz tega izhaja, da je očetova hiša tista, ki je "od spodaj" uveljavljala lastništvo in s tem povezane obveznosti obljubljenе dežele, seveda znotraj sorodstvene skupine, plemena. To trditev lahko potrdimo s številnimi primeri, od katerih v nadaljevanju predstavljamo zgolj dva:

- Sod 6,11sl.: Čeprav je bil Gideon poročen in je imel potomstvo (8,20), je bila zemlja, na kateri je živel in delal, očetova last. Pripadala je njegovemu očetu, Joášu (6,11), ki je bil *paterfamilias*, oče hiše, ki ji je pripadal Gideon.
- Sod 21,24: Vrstica opisuje, da so se Izraelci po vojni z Benjaminovci vrnili "vsak v svoj rod ali k svoji rodbini /.../ vsak v svojo dediščino." Vrstni red nakazuje, da moramo dediščino razumeti kot dediščino očetove hiše, kot najmanjšo teritorialno enoto, ki ji je posameznik pripadal. Isti vzorec najdemo v Mih 2,2.

- Joz 7,14: Vrstica je pomembna, saj poroča o družbenem ustroju ljudstva (pleme, sorodstvena skupina, hiša): "Zjutraj se zvrstite po svojih rodovih. Rod, ki ga bo GOSPOD zaznamoval, naj pristopi po rodbinah; rodbina, ki jo bo GOSPOD zaznamoval, naj pristopi po hišah; in hiša, ki jo bo GOSPOD zaznamoval, naj pristopi po možeh."

Očetova hiša je bila po mnenju Normana K. Gottwalda osnovna gospodarska enota v izraelskem socialnem sistemu. Tvorila je samozadostno enoto, ki je proizvedla osnovna sredstva za preživetje vseh njenih članov (1979, 292).

II. KULTNI VIDIK: JAHVEJEVO LASTNIŠTVO ZEMLJE KOT TEOLOŠKO-EKONOMSKI KONCEPT

Dejstva, da je Bog Izraelu podaril deželo, ni mogoče razumeti v polnosti brez premisleka o kontekstu izročitve, ki ga predstavlja zaveza oz. zavezno razmerje in njeni vzajemni učinki. Dežela je bila integralni del ne samo Gospodove zvestobe Izraelu, temveč tudi Izraelovih zaveznih pogojev do Boga. Dežela je kraj Božje zvestobe do svojega ljudstva in kraj zvestobe ljudstva do svojega Boga. Kanaan, obljubljena dežela, ni darilo, nekaj, kar je bilo dano prostovoljno in brez obveznosti. Sveto pismo Stare zaveze razume zavezo kot zakonsko zavezujoče razmerje z obveznostmi in koristmi za vsako od pogodbenih strank (Orlinsky 1986, 42).⁶

Obljubljene dežele ni mogoče razumeti kot brezpogojno darilo, brez obveznosti, ampak je izročitev nujno treba razumeti v kontekstu zaveznega razmerja med Izraelom in njegovim Bogom. Izraelovo uživanje Božjega daru na eni strani je izvoljeno ljudstvo pogojevalo k vzajemnemu upoštevanju pogojev darovalca na drugi strani (Wright 2004, 93). Človeštvo je, če se ozremo za trenutek v teologijo stvarjenja (prim. 1 Mz 1,26–29), zgolj skrbnik stvarstva, nima absolutnega lastništva (Wright 1990, 115),⁷ kajti "Gospodova je zemlja in kar jo napolnjuje". (Ps 24,1.)

Izrael zato ni imel neomejene licence, kajti dežela je bila še vedno Jahvehejeva lastnina. Bog je ohranil naziv vrhovnega lastnika in potemtakem vrhovno avtoriteto glede načina uporabe. Božje lastništvo je mogoče razbrati že iz enega najzgodnejših primerov poezije v Svetem pismu, iz pesmi Mojzesa in Izraelcev v 2 Mz 15, v kateri slavijo čudežno rešitev iz Egipta. V slavljenju pogledujejo v prihodnost, v deželo, kamor jih bo Jahve popeljal, "k svojemu svetemu bivališču" (2 Mz 15,13), "svoji dedni gori" (17), na kraj, ki si ga je "GOSPOD pripravil sebi" (17). Z drugimi besedami, Kanaan, kamor bo Gospod popeljal svoje izvoljeno ljudstvo, je od vekomaj pripadal Jahveju (ne bogovom ljudstev, ki so živela tam) (prim. 5 Mz 32,43) (Wright 2004, 93).

Izjavo, ki najbolj jasno izrazi Jahvejevo lastništvo, najdemo v že citirani vrstici 3 Mz 25,23, ko Bog zatrjuje: "[Z]emlja je moja, vi ste le tujci in gostači pri meni." Opis Izraelovega odnosa do Boga v kontekstu Božjega lastništva je zelo zgovoren. Besedna zveza tujci in gostači je v normalnih ekonomskih okoliščinah v Stari zvezi označevala sloj prebivalstva znotraj izraelske družbe, ki ni imel svoje lastne zemlje. Izraz se je nanašal na potomce stare kanaanske populacije, tudi na tuje delavce, priseljence. Značilnost tega sloja družbe je bila, da so bili v celoti (ekonomsko) odvisni od gospodinjstva, na katerega ozemljali so se mudili oz. delali. Ekonomska struktura, tj. gospodinjstvo, jim je nudila ekonomsko zavetje, hkrati pa jim je morala zagotavljati določene pravice. Brez te zaščite je bil omenjeni družbeni sloj izjemno ranljiv in izpostavljen, zato je pogosto omenjen v zakonih, ki so posebno pozornost in skrb namenjali ranljivim in nemočnim (Wright 2004, 93–94).

V primeru 3 Mz 25,23 se Bog, vrhovni lastnik obljubljene dežele, predstavi v vlogi lastnika, posestnika, Izrael pa v vlogi odvisnega najemnika. Dokler je bilo njuno razmerje neprizadeto, so bili Izraelci deležni zaščite in varnosti. V nasprotnem primeru jim je bilo Božje varstvo odtegnjeno in so se morali soočiti s posledicami: ponovno so postali tujci brez lastne zemlje.

Ko je bilo razmerje med izvoljenim ljudstvom in njihovim Bogom zaradi verskega in posledično tudi ekonomskega odpada prvih prizadeto, je ljudstvo najprej doletela kazen na njihovi zemlji in nekoliko pozneje še kazen odvzema zemlje. Preden so se lahko vrnili v obljubljeni deželo, so se morali vrniti k svojemu Bogu in obnoviti razmerje (Wright 1990, 13). Čas izgnanstva je za izraelsko religijo pomenil namreč napoved prehoda iz obdobja malikovanja v čisti mono-teizem. S tem narativni tok Stare zaveze sam izpričuje neločljivo povezanost dveh vidikov: zemlje kot kraja srečanja človeka in Boga in odnosa, ki se tam oblikuje.

Opozorilo Boga v 3 Mz 25,23 je torej jasno: pazite, izvoljeni, kaj počnete na moji zemlji in z mojo zemljo, ki sem vam jo dal v uživanje. Vidimo, da svetopisemski avtor uporabi specifičen družbeni pojav za opis teološkega razmerja med Bogom in Izraelom. Jahve je vrhovni lastnik obljubljene dežele, Izraelci so njegovi najemniki, gostači. Izrael poseduje (uživa) zemljo, Jahve jo ima v lasti. Kakor vsi najemniki je bil tudi Izrael odgovoren resničnemu lastniku, Bogu (Wright 2004, 94).

S tem ne želimo zmanjšati Izraelovih pravic. R. E. Clements je na podlagi različnih svetopisemskih besedil pokazal, da je "biti eden izmed Jahvejevih tujcev" pomenilo imeti pravico bivati na Njegovi zemlji (Clements 1961–1962, 23). Kakor je tujec užival zaščito gospodinjstva, znotraj katerega je bival, tako je tudi izvoljeno ljudstvo, "tujci in gostači", uživalo zaščito Boga. Vidik zaščite se ni nanašal zgolj na narod kot celoto, ampak predvsem z veliko večjim učinkom na vsako individualno družino in njihovo zemljo. Povedano z drugimi besedami: Izraelovo "tujčevstvo" je pomenilo potrditev pravic in ne zanikanja, in sicer konkretno kot potrditev pravic vsake družine do njihovega dednega deleža (Wright 1990, 64).

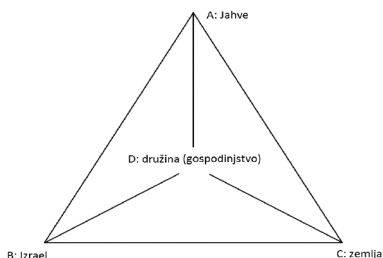
SREDIŠČNO MESTO GOSPODINJSTVA

Povezava med Izraelovim odnosom do Boga na eni strani in Jahvejevim lastništvom

zemlje na drugi je bila zelo konkretna in osrediščena na družinski zemlji (očetovi hiši). Družine in njihova dedna lastnina so predstavljale prizmo, skozi katero so Izraelci razumevali odnos do Boga. Ko so pozneje ekonomske in družbene spremembe v kombinaciji s pohlepom načele večje število majhnih družinskih posesti, so se oglasili preroki.⁸ Njihova graja ni bila v prvi vrsti osnovana na socialni pravičnosti, ampak na dejstvu, da je tak napad predstavljal napad na enega osnovnih družbeno-ekonomskih stebrov, na katerem je slonel odnos do Jahveja – družino (gospodinjstvo) in njihovo dediščino (Wright 1990, 65).⁹ Preroški protesti osvetljujejo dejstvo, da je obstajala med družbeno-ekonomskimi pojavi in teološkim samorazumevanjem Izraela temeljna povezava (Wright 1990, 109). Družina in njena lastnina je bila oprijemljiva povezava med teološkim konceptom na narodni ravni in živečo izkušnjo na ravni posameznika (Wright 1990, 89).

V luči interpretacije 3 Mz 25,23 postane jasno, da je Jahvejevo lastništvo zemlje imelo vlogo zagotovila ekonomske varnosti, tj. nedotakljivosti in neodtujljivosti zemlje *posameznega gospodinjstva*. Primarna vloga takega sistema je bila ohranitev relativne enakosti in svobode med družinami.¹⁰ Učinki – in vzroki – teološkega koncepta Jahvejevega lastništva Izraelove zemlje so bili torej gospodarsko-ekonomski, na praktični ravni osredotočeni na družino (Wright 1990, 63). Vsak lastnik (pater familias) je svojo zemljo dojemal kot lastnino, ki je izhajala in bila dodeljena od Boga. S tem ko je vsaka družina imela delež od Boga, je bila med drugim izražena tudi misel o enakosti vseh ljudi pred Bogom (Bess 1963, 85–86).

Položaj gospodinjstva – s tem izrazom imamo v mislih družinsko teritorialno enoto, sestavljeno iz članov družine (skupaj z ostalim osebjem, tj. s hlapci, deklami in živino), bivalnih prostorov in ozemlja – lahko znotraj odnosa Jahve–zemlja–Izrael shematsko prikažemo na naslednji način:

Trikotnik predstavlja tri glavne komponente Izraelovega teološkega samorazumevanja: primarni odnos med Jahvejem in Izraelom (AB), Jahvejevo vrhovno lastništvo zemlje (AC), zemljo kot Izraelu podarjeno dediščino (CB). Družina (gospodinjstvo) ni bila samo najpomembnejša majhna enota izraelske družbene in sorodstvene strukture (BD), ampak tudi osnovna enota Izraelovega sistema lastništva zemlje in primarni koristnik načela neodtujljivosti dedne zemlje (CD). V luči vsega povedanega lahko vidimo, da so gospodinjstva (razširjena večgeneracijska družina z dedno zemljo) predstavljala vogelni kamen, na katerem je počival odnos med Izraelom in Jahvejem. Družbena, ekonomska in teološka sfera so bile med seboj neločljivo povezane s skupnim presečiščem, ki ga je predstavljalo gospodinjstvo (Wright 1990, 104–105).

PREMOŽENJSKE OBVEZNOSTI

Če je bil vrhovni lastnik obljubljenе dežele Bog, je iz tega sledilo, da noben Izraelec ni imel pravice, da bi razglašal svojo zemljo kot "svojo", v smislu, da bi lahko z njo počel, kar bi ga bila volja. Prav tako noben Izraelec ni mogel zahtevati zemlje drugega Izraelca. Celo kralj je bil samo gostač in najemnik na Jahvejevi zemlji. Kralj Ahab v Božjih očeh ni bil nič več in Nabot nič manj kakor najemnik. Kakor je na eni strani koncept zemlje kot Božji dar general cel sveženj pravic, za narod in za posameznike, tako je na drugi strani koncept vrhovnega lastništva Boga tvori široko paleto

obveznosti. Obveznosti, ki jih lahko razdelimo na tri področja: (1) obveznosti do Boga, (2) obveznosti do sorodstva in (3) obveznosti do bližnjega. (1) Obveznosti do Boga so bile zajete v določbah o desetini, darovanju prvencev žetve, v določbah o sobotnem in jubilejnem letu ipd. Po mnenju von Rada je treba omenjene sklope določb interpretirati v luči prepričanja, da je edini in resnični lastnik obljubljenе dežele Bog sam, kar od ljudi zahteva priznanje – v obliki darovanja prvencev žetve, desetine, upoštevanja sobotnega in jubilejnega leta (von Rad 1966, 87).¹¹ Podobno zatrjuje tudi Alt (1966, 165), ki npr. sobotno leto interpretira kot dogodek, v katerem so Izraelci ozavestili Boga kot resničnega in edinega lastnika vse zemlje.¹²

(2) Obveznosti do sorodstva so izhajale iz temeljne podstavke o neodtujljivosti zemlje, kar je pomenilo, da se zemlja ni smela komercialno tržiti (prodajati, kupovati), ampak je morala ostati v lastništvu roda, ki ga je prejel kot dediščino od Boga. Obveznosti do sorodstva so bile konkretizirane v določbah, ki so se nanašale na rod oz. sorodstvo. Govorimo o odločbah o odkupu, dedovanju, določbah levirata ipd. (3) Obveznosti do bližnjega so zajemale celo kupico zakonov in dobredelnih vzgibov (npr. v primeru naravnih nesreč, revščine), ki so pokrivali najširše področje skupnega življenja; spoštovanje nepremakljivosti mejnikov, dobrodušnost pri puščanju nepočetih robov polj, pravično ravnanje z delavci ipd. (Wright 2004, 95). Kategorija premoženjskih obveznosti zajema, kot vidimo, zelo široko paleto najrazličnejših določb, regulacij in besedil, ki se posredno ali neposredno dotikajo (pravnih) razmerij, povezanih z zemljo. Gre za obsežen in kompleksen teološki koncept, ki ni le pogojeval in urejal zakonodaje, ampak narekoval vsakdanje življenje.¹³

Ekonomska sfera Izraela je tako delovala kot merilnik Izraelove zvestobe (oz. nezvestobe) zaveznim pogojem Boga (Wright 2004, 96):

"Ekonomska sfera je kot termometer, ki razkriva tako temperaturo odnosa

med Bogom Izraelom kot tudi stopnjo skladnosti Izraelove družbene resničnosti s statusom Božjega ljudstva."¹⁴

Močan ekonomski ton določb, zakonov in direktiv je predstavljal pomemben sociološki indikator praktične vrednosti Izraelove vere. Z besedami Normana K. Gottwalda (1979, 59):

*"Častiti Jahveja, biti Izraelec, je pomenilo predvsem udejanjanje določenega načina življenja, ki je bil različen, celo nasproten uveljavljenim načinom življenja po vsem antičnem Bližnjem vzhodu."*¹⁵

Z drugimi besedami, Izrael je bil pred Bogom to, kar je bil kot družba na zemlji. Ekonomsko stanje v obljubljeni deželi je kazalec pristnosti starozavezne vere, odnosa z Bogom, zaradi njenega velikega praktičnega poudarka.¹⁶

III. PRAVNI VIDIK BOŽJEGA LASTNIŠTVA – NEODTUJLJIVOST ZEMLJE

Zemlja, ki jo je Izrael prejel v lastništvo in užitek, je bila *per se* neodtujljiva. Prepoved prehajanja dediščine je za Izrael predstavljala visoko cenjen in upoštevan ideal, ki je bil zaščiten s pravnimi določbami, teološko utemeljen in sankcioniran. O tem priča impresivno dejstvo, da v korpusu Stare zaveze ni mogoče najti enega samega primera prostovoljne prodaje zemlje v lastništvo izvensorodstvene skupine. V izpričanih primerih so prisotni različni dejavniki, ki potrjujejo prejšnji trditvi (več v nadaljevanju) (Wright 1990, 56).

Tišina, ki veje iz svetopisemskih besedil, se ujema z umanjkanjem kakršnihkoli materialnih dokazov o zemljiških transakcijah, tj. prodajah zemljišč med Izraelci na področju Palestine, na drugi strani obstaja obilje dokazov o zemljiški komercialni dejavnosti v kanaanski družbi.¹⁷ Omenjeno umanjkanje dokazov je skladno z dejstvom, da v Svetem pismu ni mogoče najti kakršnekoli pravne določbe, ki bi zadevala prodajo zemlje. Poleg določb o dedovanju znotraj družine ne obstaja nobena druga pravna metoda, ki bi Izraelcu omogočila stalno lastništvo nad zemljo.

To pomeni, da v Svetem pismu ni obstajal ustrezen način, s katerim bi lahko Izraelec nepremično lastnino pridobil v stalno last, z izjemo razdelitve svojega premoženja potomcem, tj. z načinom že omenjenega dedovanja znotraj družine.

To dejstvo je razvidno iz pripovedi o Nabotovem vinogradu oz. iz Nabotove reakcije na predlog kralja Ahaba, ki je predlagal odkup njegovega vinograda ali zamenjavo z drugim ozemljem. Nabotov odziv je bil jasen: "GOSPOD me varuj tega, da bi ti dal dediščino svojih očetov!" (1 Kr 21,3) Njegovo stališče je bilo pravilno – Gospod Bog je prepovedal prehajanje dediščine iz enega roda v drugega: "Dediščina Izraelovih sinov naj ne prehaja iz roda v drug rod, temveč vsak izmed Izraelovih sinov naj se drži dediščine rodu svojih očetov." (4 Mz 36,7; prim. 3 Mz 25,13; Ezk 46,18.) Vinograd torej v resnici ni bil Nabotov, da bi ga smel prodati ali zamenjati za drugo ozemlje. Prejel ga je od Boga v dobrobit svoje družine, hiše oz. gospodinjstva. Nabet se je opiral na pravico vsakega člana izvoljenega ljudstva, da ima in ohranja lastništvo nad delčkom narodne dediščine, ki jo je Bog namenil in dodelil njegovemu rodu. Edini način, da bi Ahab mogel pridobiti Nabotov vinograd, je bil načrtovan proces, s katerim je bil Nabet obsojen na smrt s kamenjanjem zaradi bogokletja. S tem dejanjem je bil Nabet izločen iz skupnosti, kar je pomenilo prenehanje pravice do Božjega daru, zemlje. Vinograd je zato lahko prišel v kraljevo last (1 Kr 21,11–16). Incident z vso jasnostjo potrди močno povezavo med pravico do lastništva obljubljene dežele na eni strani in osebno pripadnostjo zavezni skupnosti z Bogom na drugi strani (Wright 2004, 90).

Prepričanje, da je bila zemlja, na kateri je bival Izrael, Božji dar, ki je bil namenjen celotni izvoljeni skupnosti, je hkrati temelj preroškega besnenja proti ekonomskemu izkoriščanju. To ponovno jasno ilustrira Nabotov primer. Potem ko si je Ahab ne postavno prisvojil tujo lastnino, ki jo je poželed, v dogajanje poseže Elija in napove kazen, ki bo

zadela tako Ahaba kot njegovo ženo, kraljico Jezabelo (1 Kr 21,17–22). Jahve je namreč dal Izraelu zemljo z namenom, da bi to bil kraj, kjer bi vsak član zavezne skupnosti, kot je bil Nabot, lahko živel v miru in varnosti. Ahab in Jezabela sta s svojim dejanjem posegla v neodtujljive pravice posameznika, spodkopavala sta sam temelj, na katerem je bila zgrajena skupnost. Kljub vsemu je Nabotova usoda postala klasična in je kot zla slutnja napovedovala usodo mnogih v naslednjih stoletjih, ko se je Izrael preoblikoval v kraljestvo (Wright 2004, 90). To je napovedal že Samuel, ko ga je ljudstvo nagovarjalo, naj jim postavi kralja:

"Samuel je izrekel vse GOSPODOVE besede ljudstvu, ki je od njega zahtevalo kralja. Rekel je: 'To bodo pravice kralja, ki bo kraljeval nad vami: Jemal bo vaše sinove in si jih postavljaj na svoj voz in na svoje konje, da bodo tekli pred njegovim vozom. Postavljaj si jih bo za tisočnike in petdesetnike; orali bodo njegovo ornico, želi bodo njegovo žetev in izdelovali njegovo bojno opremo in njegovo vozno opremo. Vaše hčere pa bo jemal, da bodo mešale mazila, kuhale in pekale. Vaše najboljše njive, vinograde in oljčne nasade bo jemal ter jih dajal svojim služabnikom. Od vaših posevkov in od vaših vinogradov bo pobiral desetino in jo dajal svojim dvorjanom in služabnikom. Vaše najboljše hlapce in vaše dekline, vaše vole in osle bo jemal, da bodo opravljali njegov posel. Od vaše drobnice bo pobiral desetino, vi sami pa mu boste sužnji. Tisti dan boste vpili zaradi svojega kralja, ki ste si ga izvolili, a GOSPOD vam tisti dan ne bo odgovoril.'" (1 Sam 8,10–18).

Sodnik Samuel je vnaprej napovedal, da bodo kralji (in druge vplivne osebnosti) ljudstvu jemali zemljo in jo dajali svojim služabnikom. Z začetkom monarhije se je začela snovati družbena elita, ta je pozneje rušila tradicionalno ureditev, ki je vsakemu gospodinjstvu v Izraelu zagotavljala

neodtujljivo pravico do lastne zemlje. V procesu vzpostavljanja in vzdrževanja monarhije je bilo vse več posameznikov prikrajšanih za dediščino, lastno zemljo, ki jim je zagotavljala materialno eksistenco. V njihovo obrambo so se postavili preroki, razgaljajoč korupcijo in neusmiljeno izkoriščanje, ki je bilo v Izraelu v nekaterih obdobjih tako globoko zasidrano, da sta Jeruzalem in Samarija, prestolnici razdeljenega kraljestva, postali prisposodi za greh. Preroki so bili vpjoči glas Boga, ki je zemljo kot dar podelil v uživanje celotni skupnosti:

"Gorje njim, ki si izmišljajo zlo in počenjajo húdo na svojih ležiščih; ob jutranji svetlobi ga naredijo, ker imajo za to moč v rokah. Poželi polja in jih pograbiijo, hiše in jih vzamejo; stiskajo moža in njegovo hišo, človeka in njegovo dediščino." (Mih 2,1–2)
"Gorje njim, ki dodajajo hišo hiši, priključujejo njivo njivi, dokler ne zmanjka prostora in ste edini, ki prebivate sredi dežele." (Iz 5,8.)

Goreče besnenje proti družbenim krivicam je stalnica, ki jo lahko zasledimo pri vseh prerokih. Vidimo lahko, da preroško sporočilo ni izviralo iz splošne skrbi za človeške pravice, čeprav je bilo ravnanje vplivnežev strahotno nepravilno in krivično. Pri preroškem delovanju v prvi vrsti tudi ni šlo za ekonomska vprašanja, ampak za globoko duhovna. Vse, kar je ogrožalo ekonomsko vitalnost ali je posameznika odrezalo od njegovega materialnega vira preživetja, njegove dediščine, ki jo je prejel od Boga, v očeh prerokov ni zgolj in samo ekonomska katastrofa, ampak duhovna – šlo je za rušenje temelja zavezne skupnosti, odnosa z Bogom (Wright 2004, 91).

ODKUP ZEMLJE

Teološka ideja neodtujljivosti dediščine v 5 Mz 25,23 ("Zemlje ne smete prodajati za zmeraj, kajti zemlja je moja.") je bila utelešena

v različnih pravnih določbah, ki so urejale pravico odkupa:

"V vsej deželi, kjer bo vaša lastnina, dovoljite ponovni odkup zemlje! Če tvoj brat obuboža in mora prodati del svoje lastnine, naj pride njegov odkupitelj – to je najbližji sorodnik – in naj odkupi, kar njegov brat prodaja. Če pa kdo nima odkupitelja, pa si sam opomore in pridobi, kolikor je za odkup potrebno, naj izračuna, koliko let je preteklo od prodaje, in naj preostanek povrne kupcu; potem pride zemlja spet njemu v last. Če ne zmore toliko, kolikor bi mu moral vrniti, naj to, kar je prodal, ostane v kupčevi roki do jubilejnega leta. Ob jubileju bo prosto in spet pride njemu v last." (3 Mz 25,24–28.)

Pravica odkupa je bila stalna pravica. V primeru, če je posameznik obubožal in je za preživetje moral prodati del svoje zemlje, besedilo predvideva več možnosti:

(1) Zemljo odkupi sorodnik, odkupitelj: "Če tvoj brat obuboža in mora prodati del svoje lastnine, naj pride njegov odkupitelj – to je najbližji sorodnik – in naj odkupi, kar njegov brat prodaja." (3 Mz 25,25.)

Pri tem ostaja odprto vprašanje, ali je zemljo obubožanega odkupil najbližji sorodnik (odkupitelj) z namenom, da bi jo vrnil v last obubožanega, tj. z namenom obnove dednega obsega zemlje obubožanega gospodinjstva, ali da bi postala last odkupitelja. V zadnjem primeru je zemlja ostala v lasti širše sorodstvene skupine, ne pa več v lasti dejanskega obubožanega gospodinjstva. Osnovni namen pravice odkupa sorodstvene zemlje, ki se je prodajala zaradi ekonomske stiske, je bila ohranitev zemlje znotraj sorodstvene skupine in ne avtomatska vrnitev zemlje obubožanemu, kar je značilnost jubilejnega leta (prim. Wright 1990, 121–123).

(2) Zemljo odkupi kupec, ki ni sorodnik. Če obubožani "ni imel nikogar, ki bi njegovo zemljo odkupil", s tem je mišljen primer, ko obubožani ni imel odkupitelja iz vrst sorodnikov, je zemljo lahko kupil kdorkoli drug,

ki ni bil sorodnik. Hipotetični primer iz 3 Mz 27,22–24 to potrjuje:

"Če kdo GOSPODU posveti polje, ki ga je kupil in ne pripada njegovi dedni posesti, naj mu duhovnik izračuna vsoto cenilne vrednosti do jubilejnega leta in mož naj tisti dan plača cenilno vrednost kot nekaj svetega za GOSPODA. V jubilejnem letu naj se polje vrne tistemu, od katerega je bilo kupljeno in kateremu pripada kot dedna posest dežele."

Mož v besedilu je Gospodu posvetil polje, "ki ga je kupil in ne pripada njegovi dedni posesti". Vendar posledica nakupa ni stalno lastništvo, ampak (začasni) najem. V jubilejnem letu se je polje vrnilo svojemu prvotnemu lastniku, "tistemu, od katerega je bilo kupljeno in ki mu pripada kot dedna posest dežele". (Wright 1990, 57.)

(3) Zemljo odkupi obubožan prodajalec sam, ki si je čez določen čas materialno opomogel: "Če pa kdo nima odkupitelja, pa si sam opomore in pridobi, kolikor je za odkup potrebno, naj izračuna, koliko let je preteklo od prodaje, in naj preostanek povrne kupcu; potem pride zemlja spet njemu v last." (3 Mz 25,26–27.)

(4) Zemlja se vrne ob jubilejnem letu: "Če ne zmore toliko, kolikor bi mu moral vrniti, naj to, kar je prodal, ostane v kupčevi roki do jubilejnega leta. Ob jubileju bo prosto in spet pride njemu v last." (3 Mz 25,28.)

JUBILEJNO LETO

V primeru, ko obubožani ni zmožni niti zbrati dovolj denarja za odkup niti ni imel odkupitelja, je zemlja ostala v kupčevi roki, se pravi v lasti kupca do jubilejnega leta. Takrat je bila zemlja v vsakem primeru vrnjena prvemu lastniku: *Ob jubileju /.../ spet pride njemu (prvemu lastniku) v last* (3 Mz 25,28). Če do jubilejnega leta zemlje ni nihče odkupil, se je ob svetem letu samodejno vrnila lastniku. V ozadju teh zapovedi leži teologija Božje obljube. Bog, ki je lastnik zemlje, je obljubljen deželo dal v posest Izraelcem, ti

pa so si jo razkosali – od plemen do zadnjega posameznika. Tudi v primeru, če je bila zemlja zaradi revščine prodana, v resnici le oddana v najem do svetega leta, to ni spremenilo Božje obljube. Zemljo so morali vrniti tistemu, ki mu jo je določil Bog. Revščina oz. ekonomski faktorji de facto niso vplivali na zanesljivost Božje obljube. Temu namenu so služile določbe o jubilejnem letu, ki so po vsakem obdobju devetintiridesetih let (na petdeseto leto) obnovile sistem lastništva. Sistem zemljiškega lastništva je bil torej na vsako petdeseto leto "ponovno zagnan", ponastavljen na izhodiščno stanje. Sveto leto je močno vplivalo na spremembo lastniških odnosov zemlje: "To naj vam bo jubilej in vsakdo naj se vrne k svoji lastnini." (3 Mz 25,10.)

Osnovna razlika med odkupom in vrnitvijo zemlje ob svetem letu je v tem, da je bil temeljni namen odkupa ohranitev zemlje znotraj širše sorodstvene skupine (sestavljene iz več razširjenih družin), medtem ko je bil namen jubilejnega leta vzpostavitev prvotnega stanja lastništva vsakega gospodinjstva znotraj sorodstvene skupine. Jubilejno leto je po eni strani preprečevalo možnost, da bi se premožnejše družine znotraj sorodstvene skupine polastile njenega celotnega ozemlja, po drugi pa ohranjalo (relativno) socialno enakost. Pravica neodtujljivosti zemlje je bila potemtakem zasnovana v blagor družine, pri čemer ni bila razumljena kot avtomatska vrnitev zemlje obubožanemu posamezniku, ki jo je bil prisiljen prodati zaradi ekonomskih, lastnih ali tujih anomalij. Pravica je v resnici skrbela za usodo potomcev obubožanega gospodarja, da ne bi za stalno trpeli posledic ekonomskega propada svoje generacije. Jubilejno leto je obnovilo ekonomsko podstat in s tem neodvisnost najmanjših ekonomskih enot, družinskih gospodinjstev (z dedno zemljo) (Wright 1990, 124). Primarna skrb jubilejnega leta gre torej v smeri ekonomske vitalnosti in dolgoročne donosnosti družine in njenega dednega posestva. V tej luči lahko hkrati pojasnimo izjemo o prodani hiši znotraj mesta, ki ima

obzidje. Ta je lahko bila odkupljena v roku enega leta. Če je v tem času pravi lastnik ni odkupil, je ostala za vedno v lasti novega lastnika, prosta ni bila niti v jubilejnem letu (3 Mz 25,29–31). Izjema ni veljala za levitska mesta – za levite (3 Mz 25,32–34). Brez dvoma drugačno obravnavo urbanega okolja (mest z obzidjem) narekuje njihov staroselski oz. kanaanski izvor. Vendar to ni bil pglavitni razlog neenake obravnave. Razlog je ležal v dejstvu, da urbano okolje za razliko od ruralnega ni imelo bistvenega pomena za ekonomsko preživetje družin.¹⁸

Odločbe o odkupu in svetem letu moramo torej razumeti kot zelo resen pravni in teološki poskus ohranitve integritete družbeno-ekonomskega temelja teološke identitete izvoljenega ljudstva.¹⁹

PREPOVED PREMIKANJA MEJNIKOV

V podobnem teološkem okviru moramo razumeti in interpretirati prepovedi premikanja mejnikov. Dejanje premikanja mejnika svojega bližnjega je veljalo kot težek presopek proti sočloveku in Bogu, za katerega je bilo predvideno prekletstvo (5 Mz 27,17). Posebej zgovorna je prepoved v 5 Mz 19,14:

"Ne premikaj meje svojega bližnjega, ki so jo določili predniki, na posesti, ki jo boš podedoval v deželi, ki ti jo daje GOSPOD, tvoj Bog, da jo vzameš v last."

Omemba obeh temeljnih teoloških podstavk – vrhovni lastnik zemlje je Bog, ki jo daje v uživanje in uporabo Izraelu – predstavi dejanje premikanja mejnikov kot zločin proti Bogu samemu in ne samo proti bližnjemu. Še več, omemba prednikov nakazuje na družinski značaj prepovedi. Besedilo govori o prednikih, prvi generaciji, ki jim je bila razdeljena in določena dedna zemlja. Premikanje mejnikov zato ni imelo samo kratkoročnih ekonomskih posledic, ampak je v samem temelju rušilo teološko družbeno podobo Izraela (Wright 1990, 129).

Glede na težo dvojnega zločina lahko razumemo, zakaj premikanje mej postane neke

vrste sinonim za zločin, ki zahteva najstrožjo Božjo kazen:

*"Judovi prvaki so postali
kakor tisti, ki predstavljajo mejnike,
izlil bom nadnje
svoj bes kakor vodo." (Oz 5,10.)*

Prerok Ozej s frazo označi prekletstvo in kazen, ki visi nad judovskimi oblastniki zaradi storjenih pregreh. Oz 5,10 je sicer edino preroško besedilo, ki eksplicitno omenja premikanje mejnikov, vendar lahko sklepamo, da taka praksa ni bila izvzeta iz dejanj izkoriščanja in odtujevanja zemlje (prim. Iz 5,8; Mih 2,2) (Wright 1990, 130).

Nadalje se z obsodbo premikanja mej soočimo v Prg 23,10–11:

*"Ne prestavlja starega mejnika
in ne hodi na polje sirot.
Kajti njihov rešitelj je močan,
branil bo njihovo pravdo proti tebi."*

Omemba sirot ponovno nakazuje na družinsko perspektivo tistih, ki niso imeli naravne zaščite družine in so zato bili najbolj izpostavljeni in šibek element družbenega mehanizma (poleg tujcev, vdov in revežev). Omemba Boga kot njihovega rešitelja poudari že omenjeno dvojno težo greha premikanja mejnikov – gre za greh proti človeku in Bogu (Wright 1990, 130).

Nazadnje najdemo omembo premikanja mejnikov v besedilu Job 24,2–4:

*"Mejnike predstavljajo,
ropajo in pasejo črede.
Osla odganjajo sirotam,
vdovi rubijo vola.
Ubožce suvajo s poti,
ponižani v deželi so
skupaj zakriti."*

Kljub dejstvu, da besedilo iz Prg predvideva Božjo pomoč v korist šibkih in nemočnih, je ton besedila v Jobovi knjigi precej temačnejši in pesimističen zaradi dejstva, da so krivična dejanja kljub vsemu mnogokrat ostala brez Božjega epiloga, kazni za krivičnike. Job se z omembo in razrinkavanjem teh dejanj postavlja v vrsto s preroki: Izaijo, Amosom, Mihejem (Wright 1990, 130–131).

PREPOVED POŽELENJA

Ko omenjamo prepoved poželenja, imamo v mislih dekalog oz. deseto Božjo zapoved (po judovskem štetju), ki jo bomo interpretirali z vidika biblične teologije zemlje.

Preden spregovorimo o sami prepovedi poželenja, moramo stopiti korak nazaj in omeniti bistveno povezavo med lastništvom dedne zemlje in članstvom v zavezni skupnosti. Posest in imetje sta za Izraelca najprej predstavljala vidno in oprijemljivo znamenje osebnega deleža pri dediščini Izraela, ki jo je prejel od Boga. Takoj zatem osnovno sredstvo in ekonomsko podlago njegovega gospodinjstva. Odtujitev hiše moramo potemtakem razumeti ne zgolj kot napad na lastnino, temveč indirektno kot napad na Boga oz. natančneje kot napad na teološko povezavo med dediščino (darom) in Bogom (darovalcem). Prepoved torej ne želi izpostaviti svetosti lastnine *per se*, temveč svetost odnosa med lastnino kot dediščino Boga in Jahvejem. Gre za duhovni odnos, ki pa je bil – zaradi praktično-ekonomske narave vere Izraela – prizadet na materialni ravni (npr. z odtujitvijo zemlje). V tem smislu je grožnja posameznemu gospodinjstvu na osebni ravni pomenila potencialno notranjo nevarnost za odnos z Bogom na narodni ravni. Prerok Mihej v 2,2 grabežljivcem ne očita zgolj dejstva, da so "pograbili" polja in hiše, materialno lastnino in s tem vir ekonomskega vira preživetja, temveč da so "pograbili" dediščino, blagoslov, ki je izviral od Boga. Mihej in drugi preroki najprej kažejo na vzrok ekonomske anomalije, tj. spodkopavanje religioznega temelja družbe:²⁰

"The abuses in that [socio-economic, op. a.] sphere were not merely a 'symptom' of Israel's degeneracy. They constituted in themselves, in fact, a major 'virus' which threatened the stability of society and thereby also the relationship with Yahweh. The prophets denounced them so vehemently because they saw in them an intrinsic threat to that relationship

through the effect they were having on the units of landowning households."
(Wright 1990, 109.)

V takem okviru je preroško besnenje edino mogoče v celoti in pravilno razumeti.

Kazalec pristnosti starozavezne vere, odnosa z Bogom, je bilo ekonomsko stanje v obljubljeni deželi. Prav poudarjanje praktičnoekonomskega vidika Izraelove vere nas v kontekstu dekaloga usmeri nazaj na deseto Božjo zapoved. Prepoved poželenja je kot edina prepovedovala vzgibe, ki so imeli dovolj rušilne moči, da so lahko načeli ekonomsko stanje družbe, in s tem posledično temelje zaveznega odnosa z Jahvejem. Za osmo Božjo zapoved, prepoved kraje, tega ne moremo trditi, čeprav večina povedanega velja tudi

zanjo. Tatovi namreč "vlamljajo in kradejo" (Mt 6,19), a s tem bistveno ne ogrozijo ekonomskega vira preživetja, mogočniki in oblastniki v poziciji moči na drugi strani "ukradejo" hišo, polje, kar ima katastrofalne ekonomske in teološke učinke.²¹

Gospodinjstvo – dedna zemlja s pripadajočimi objekti, tam živečimi osebami, živalmi in predmeti – predstavlja srce praktične vere in odnosa med Izraelom in Jahvejem. Družbena, ekonomska in teološka sfera so bile med seboj neločljivo povezane s skupnim presečiščem, ki ga je predstavljalo *gospodinjstvo* (Wright 1990, 104–105), tj. objekt prepovedi desete Božje zapovedi. Vsebina desete zapovedi namreč kot objekt prepovedanega poželenja omenja gospodinjstvo bližnjega,

konkretno: polje (5 Mz 5,21), hišo, ženo, hlapce in dekle, živino oz. vse, kar pripada bližnjemu (2 Mz 2,17).

Kako moramo torej razumeti dekalog znotraj edinstvenega odnosa med Izraelom in obljubljeni deželo in znotraj Izraelovega teološkega samorazumevanja odnosa z Jahvejem? S predpostavko, da so Izraelci sami sebe razumeli kot izvoljene, in nadalje s predpostavko, da je posest obljubljene dežele bila razumljena kot dokaz vzpostavljenega in trajajočega odnosa z Bogom, se zdi, da je odgovor na dlani. Ko v Stari zavezi govorimo o osebni lastnini v luči neločljive povezanosti obljubljene dežele in razumevanja Boga v Izraelu – pa tudi v luči cele kopice konkretnih zakonov o neodtujljivosti in nedeljivosti zemlje²² – z vso jasnostjo vidimo, da deseta zapoved ne prepoveduje poželenja zgolj na notranji (abstraktni) ravni niti na drugi strani ne vzpostavlja svetosti lastnine same na sebi in po sebi. Prepoved z naštevanjem vseh elementov gospodinjstva ostaja konkretna. Posameznikova pravica po integriteti dedne lastnine je temeljila na odnosu z Jahvejem, zato deseta Božja zapoved in dekalog posvečujeta odnos.²³ Ta pa se je zaradi praktično-ekonomskega vidika abrahamovske vere odseval na materialni ravni. Prepoved poželenja je zato težko interpretirati v smeri prepovedi notranjega hotenja, želje, brez zunanjih dejanj. Tudi ni mogoče interpretirati prepovedi poželenja preprosto kot prepoved konkretnih dejanj, ampak je prepoved najbolj naravno razumeti kot prepoved notranjih vzgibov, tj. tega, kar povzroča, pospešuje in vodi do (zelo različnih) dejanj odtujitve.

SKLEP

V Stari zavezi sta se oblikovala dva temeljna vidika dojemanja obljubljene dežele: vidik Božjega daru in vidik Božjega vrhovnega lastništva. Na eni strani je bila Izraelu zemlja dana v uživanje – kot kraj, kjer bi izvoljeno ljudstvo lahko živelo zavezno razmerje s svojim Bogom – po drugi strani pa je zemlja

še vedno ostala v lasti Boga, v rokah edinega resničnega lastnika. To je pomenilo, da je Bog kot vrhovna avtoriteta Svetega pisma od Izraelcev terjal odgovornost, ki se je zrcalila v kopici pravnih določb, ekonomsko-teološko obarvanih: od neodtujljivosti zemlje posameznega gospodinjstva, pravice odkupa, določb sobotnega leta in vse do prepovedi premikanja meja bližnjega.

Učinki teološkega dojemanja Jahvejevega lastništva Izraelove zemlje so bili zato gospodarsko-ekonomski, vidni na praktični ravni življenja. Ekonomsko stanje obljubljene dežele je delovalo kot merilnik Izraelove zvestobe (oz. nezvestobe) zaveznim pogojem. Ekonomske razmere v obljubljeni deželi so bile kazalec starozavezne vere, odnosa z Bogom. To potrjujejo poročila o preroških protestih, in sicer da je obstajala temeljna povezava med družbeno-ekonomskimi pojavi in teološkim samorazumevanjem Izraela. Platforma, kjer se je povezava udejanjala, je bilo posamezno gospodinjstvo, ki predstavlja realizacijo teološkega narodnega koncepta. Gospodinjstvo je predstavljalo oprijemljivo povezavo med teološkim konceptom na narodni ravni in živčo izkušnjo na ravni posameznika (Wright 1990, 89).

V luči interpretacije 3 Mz 25,23 postane torej jasno, da je Jahvejevo lastništvo zemlje imelo vlogo zagotovila ekonomske varnosti, tj. nedotakljivosti in neodtujljivosti zemlje *posameznega gospodinjstva*. Primarna vloga takega sistema je bila ohranitev relativne enakosti in svobode med družinami. V tem smislu moramo razumeti tudi omenjene pravne določbe in teološke premisleke, še posebej deseto Božjo zapoved. Odtujitev dedne zemlje, ekonomskega temelja gospodinjstva, moramo razumeti ne samo kot napad na lastnino, temveč posredno kot napad na Boga oz. natančneje kot napad na teološko povezavo med dediščino (darom) in Bogom (darovalcem). Teologija obljubljene dežele torej ne kaže na svetost dedne dežele *per se* – bodisi na narodni ravni bodisi na ravni posameznega gospodinjstva – temveč

na svetost odnosa med dedičem in vrhovnim lastnikom. Obljubljena dežela je v teološkem smislu razumljena zgolj kot medij tega odnosa, prostor srečanja Boga in človeka, kraj Božjega načrta in človeškega odgovora nanj. Medij odnosa, ki pa je lahko bil zaradi praktično-ekonomske narave vere Izraela prizadet na materialni ravni.

VIRI IN LITERATURA

Aharoni, Yohanan. 1979. *The Land of the Bible: A Historical Geography*. Philadelphia: Westminster John Knox Press.

Alt, Albrecht. 1966. *Essays on Old Testament History and Religion*. Oxford: Blackwell.

Andersen, Francis I. 1969. Israelite Kinship Terminology and Social Structure. *The Bible Translator* 20 (1): 29–39.

Bess, Stephen H. 1963. *Systems Of Land Tenure In Ancient Israel*. Doktorska disertacija. University of Michigan.

Brichto, Herbert C. 1973. Kin, Cult, Land and Afterlife. *HUCA* 44: 1–54.

Clements, Ronald E. 1961–1962. Temple and Land: A Significant Aspect of Israel's Worship. *Transactions of the Glasgow University Oriental Society* 19:16–28.

Gottwald, Norman K. 1979. *The Tribes of Yahweh: A Sociology of the Religion of Liberated Israel, 1250–1050 B.C.* Maryknoll, N. Y.: Orbis Books.

Mandenhall, George E. 1960. The Relation of the Individual to Political Society in Ancient Israel. V: J. M. Myers, O. Reimherr, H. N. Bream, ur. *Biblical Studies in Memory of H. C. Allen*. 89–108. Locust Valley, N. Y.: J. J. Augustin.

Rad, Gerhard von. *The Problem of the Hexateuch and Other Essays*. Edinburgh, London: Oliver & Boyd.

Wright, Christopher J. H. 1990. *God's People in God's Land: Family, Land, and Property in the Old Testament*. Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company.

Wright, Christopher J. H. 2004. *Old Testament Ethics for the People of God*. Downers Grove: Inter-Varsity Press.

1. Glej tudi članek z naslovom *The Promised Land: A Biblical-Historical View* (avtor: Walter C. Kaiser, ml.). Dostopen na spletu: http://faculty.gordon.edu/hu/bi/ted_hildebrandt/otesources/01-genesis/text/articles-books/kaiser_promisedland_bsac.pdf.
2. Francoski bibličist, dominikanec R. de Vaux, je zapisal: "Za svetega pisca zavzetje Kánaana ni sveten, marveč teološki dogodek."
3. "One could scarcely deny that the original text of such a detailed list did represent a real geographical/historical situation. It could hardly have served any other purpose than that ascribed to it in Bible, viz. the exact delineation of the tribal boundaries" (Aharoni 1979, 231).
4. Nazoren primer predstavlja dediščina Simeona, roda "Simenovih sinov" (Joz 19,1a). "Njihova dediščina je bila sredi dediščine Judovih sinov," (Joz 19,1b) tj. znotraj teritorialnega ozemlja Judovih sinov. Zaradi tega je večina Simeonovih

mest v Joz 19 in 1 Krn 4 v provinci Negeb, ki pa je pripadala Judovim sinovom (glej seznam Judovih mest v Joz 15,26–32). Y. Aharoni je s preučevanjem navedenih seznamov prišel do zaključka, da je bil izraz "Judov Negeb" (2 Sam 24,7), kot se je uporabljal v času Davida, identičen teritorialnemu ozemlju Simeonovega plemena (Wright 1990, 50).

5. Takega mnenja je tudi George R. Mandenhall, ki je zapisal: "There is little doubt indeed that it was the smallest political unit, not the largest, that conferred status upon the individual by giving him its protection and education him in his obligations to society" (Mandenhall 1960, 92–93).
6. Orlinsky dobesedno zapiše: "In accordance with covenant between God and each of the patriarch and with the people Israel, which both parties to the contract vowed to fulfill, God gave Israel the land of Canaan. This is not a gift, 'something that is given voluntarily and without compensation, a present' ... The Hebrew Bible regarded the covenant as ... an altogether legal and binding exchange of obligations and rewards for each of two contracting parties. If God became Israel's Deity and no other people's, and if He gave to Israel, and to no other people, the land of Canaan, Israel in turn had to accept and worship God alone and no other deity, powerful and attractive as so many of the deities flourishing at the time appeared. This solemn agreement on the part of God and Israel was no gift, with no strings attached – no more on the part of God than on the part of the patriarchs or Israel; on the contrary, it was a normal and valid case of give and take common to every kind of contract into which two parties voluntarily enter." (Orlinsky 1986, 42.)
7. Ideja skrbništva stvarstva izvira iz teologije stvarjenja: "The widest basis that the Old testament provides for its property ... is the creation belief. It includes two complementary concepts .../ One the one hand, God as creator is Lord and ultimate owner of all created things. Therefore, any claim of ownership made by mankind is secondary and subordinate. Mankind is a steward of creation; they have no absolute ownership. On the other hand, God has given the earth to mankind as his trustee." (Wright 1990, 115.)
8. Proces drastičnih sprememb v Izraelu (s poudarkom na vlogi družine), ki je nastopil z vzpostavitvijo monarhije in se nadaljeval v naslednjih stoletjih, strnjeno opiše W. A. L. Elmslie v prispevku v delu z naslovom *Record and Revelation - Essays on the Old Testament By Members of the Society for Old Testament Study*: "In the period of the two centuries 800–600 B.C. .../ the political and economic conditions in Palestine changed disastrously, and the family ideal that had been the bond of society dissolved. Battles with Syrian and Assyrian armies decimated the peasantry and ruined them economically. Authority and wealth rapidly concentrated in few hands. New classes of man, lacking the old instinct of kinship-obligation, sprang up. The kings encouraged foreign trade; and now there were merchants pitilessly intent on gain (Amos 8:4–6), large landowners needing slaves and hirelings to work the fields which the impoverished peasants sold or forfeited for debt (Isa. 5:8); officials of the court ready to take bribes and deny justice to the landless, the widows, and the orphans now multiplied in both the kingdoms. The two royal cities .../ were shockingly corrupt .../ So complete was moral degeneracy that the temporary prosperity from 780 to 740 served served only to increase the debauchery of the powerful, and make more poignant the sufferings of the poor." (1951, 283–284)
9. Glej tudi poglavje z naslovom "The Family and Israel's Relationship to Yahweh" (v knjigi *God's People in God's Land*), 71–103.

10. Jahvejevo lastništvo zemlje je imelo vlogo zagotovila ekonomske varnosti, tj. nedotakljivosti in neodtujljivosti zemlje, ne obratno: "The belief in Yahweh's ownership of the land is certainly older than, and not dependent on, the rise of the monarchy in Israel. But more important, far from being used as a justification for a feudal system with the king as ultimate owner of the national territory, this belief appears to have been a factor in resisting such a development in Israel." (Wright 1990, 63) "In contrast to the Egyptian sovereign, and probably also to the Ugaritic one, the Israelite king was not regarded as the ultimate owner of the national territory, a fact which is intimately linked with the idea of the Lord as the proper owner of the land ./../ In Israel, the 'feudal' conceptions had been transferred to the theological plane." (Mettinger 1971, 109)
11. Glej še posebej poglavje z naslovom *The Promised Land and Yahweh's Land in the Hexateuch*.
12. Glej še posebej poglavje z naslovom *The Origins of Israelite Law*.
13. Christopher J. H. Wright zapiše: "So many of the detailed instructions of the law com into this category of responsibility in respect of the land, directly or indirectly, that it is easily the most comprehensive of the ethical and theological principles governing the law. It is the belief that *the Lord owns the land and demands accountability in the use of it from his tenants that generates the literal earthiness of the Old Testament ethics. ./../ From major issues of the defence of the national territory down to how you prune your fruit trees, every area of life is included.*" (Wright 2004, 95–96)
14. Wright (2004, 96) dobesečno zapiše: "That is to say, the economic sphere is like a thermometer that reveals both the temperature of the theological relationship between God and Israel, and also the extent to which Israel was conforming the social shape required of them in consistency with their status as God's redeemed people."
15. Gottwald (1979, 59) dobesečno zapiše: "This practical content is of inestimable value ./../ for it gives an unmistakable skeletal structure to the religion of Yahweh ./../ To worship Yahweh, to be an Israelite, meant above all else to practise a specific way of life in separation from and in overt opposition to time-honoured established ways of life regarded throughout the ancient Near East as inevitable if not totally desirable."
16. Glej tudi poglavje z naslovom *Property Owners Responsibilities* (v knjigi *God's People in God's Land*), 142–173.
17. V resnici obstajata dve klinopisni tablici, najdeni v Gezeru, v Izraelu, ki poročata o prodaji zemljišč, vključno s hišami, polji in sužnji. Tablici sta iz let 651 in 649 pr. Kr., iz obdobja vladavine kralja Manáseja, tj. iz obdobja, ko je bil vpliv Asirije v Izraelu na vrhuncu svoje moči. Zapisani sta v asirskem jeziku, kar dokazuje obstoj asirske posadke ali kolonije (najverjetneje kot dominantnega družbenega sloja) v Gezeru v tistem času. Zaradi tega dejstva tablici ne moremo interpretirati kot dokaz prodajanja in prehajanja zemljišč med Izraelci na splošno (Wright 1990, 56). Za podrobnejšo obravnavo klinopisnih tablic iz Gezera glej: T. G. Pinches, *The Fragment of an Assyrian Tablet Found in Gezer*, PEFQS (1904), 229–224, ter C. H. W. Johns, *The New Cuneiform Tablet from Gezer*, PEFQS (1905), 208–210 (spletni dostop: http://archive.org/stream/quarterlystateme37pale/quarterlystateme37pale_djvu.txt).
18. Pojasnjeno z besedami S. H. Bessa (1963, 85–86): "Israel was less concerned about redemption of city property for the reason that it was not the means of economic support for a family in the same way as rural property." Podobnega mnenja je tudi C. J. H. Wright (1990, 125): "Nor did the buying and selling of city houses have and effect on the overall territory of the kinship group, and so did not need to be controlled by any permanent right of redemption either."
19. Neodtujljivost dedne posesti dežele je tudi v ozadju leviratske določbe v 5 Mz 25,5–6. Določba preprečuje možnost, da bi dedna posest preminulega brata prešla iz družinske lasti. To je eksplicitno razvidno iz besedila: "Prvorojenec, ki ga bo rodila [žena umrlega (5 Mz 25,5), op. a.], naj se imenuje po njegovem umrlem bratu, da se njegovo ime ne izbriše iz Izraela." (5 Mz 25,6) To potrjuje tudi leviratski primer v Rut 4,10. Boaz je namreč odkupil z namenom, da obdrži "ime umrlega na njegovi dediščini, da ime umrlega ne bo odrezano izmed njegovih bratov in od vrat njegovega kraja". Ohranitev družinske zemlje je prav tako glavni namen določb, ki hčeram – v primeru, ko oče "ni imel sinov" (4 Mz 27,3) – dajejo pravico dedovanja (4 Mz 27,1–11). Na tak način dedna zemlja teoretično ni mogla preiti iz družinske lastnine. Tako vidimo, da je bilo načelo neodtujljivosti aplicirano na celoten lastniški sistem v Izraelu (Wright 1990, 57), od razdelitve objubljenе dežele med plemena do dedne pravice vsake sorodstvene skupine in še posebej vsake družine znotraj skupine (69).
20. Notranje izkoriščanje je bilo prepovedano na podlagi zakonov o enakosti vseh Izraelcev pred Bogom (prim. 3 Mz 25,42–43; 53–55). Kljub temu so bili nemočni znotraj skupnosti izkoriščani s strani notranjega sovražnika: "Toda vi [oblastniki, grabežljivci, op. a] se dvigate proti mojemu ljudstvu kakor sovražnik ..." (Mih 2,8) Ekonomsko izkoriščanje je moralno zlo, ki ga je mogoče obsoditi samo po sebi na zelo širokem temelju človekove bogopodobnosti oz. na dejstvu, da je vse ljudi ustvaril Gospod kot enakovredne (prim. Prg 14,31; 17,5). Ko pa so bili tisti, ki so izvajali nasilje in izkoriščanje, člani zavezne skupnosti in ko je bila podlaga tega izkoriščanja največji Božji dar, objubljena dežela, potem je bilo za razkrito v vsej svoji perversnosti (Wright 2004, 92).
21. Osmo Božjo zapoved je mogoče interpretirati kot prepoved kraje osebe, tj. prepoved ugrabitve. Albrecht Alt (*Kleine Schriften zur Geschichte des Volkes Israel*, zlasti poglavje *Das Verbot des Diebstahls im Dekalog*) predstavi idejo, da osma zapoved izvirno ni zadevala kraje na splošno, ampak ugrabitev, to je krajo oseb (prim. 2 Mz 20,15 in v 2 Mz 21,16; 5 Mz 24,7). Natančneje, osma zapoved je po Altovem mnenju prepovedovala krajo svobodnih Izraelcev.
22. "The family was attached to the soil ./../ Laws of primogeniture succession and inheritance rights, indivisibility and inalienability of real estate, the sacrilegious nature of the crime of moving a landmark all derive from this concept of the family and its real holdings as a unit in any generation (horizontal modality) and as unit extending from its first ancestors to all future progeny (vertical modality)." (Brichto 1973, 5)
23. "In view of the pivotal role of the household in the nexus of theological and socio-economic interrelationship, it is not surprising to find ./../ legal responsibility towards the family as a whole in respect of a family land – a responsibility parallel and related to their primary responsibility to God himself. ./../ [A] person's responsibility to his family and its property was not limited to his immediate circle of living kin, but extended into the past and the future." (Wright 1990, 151)